

Benda Kálmán

Francia reformátusok Magyarországra betelepítésének terve a Rákóczi-szabadságharc idején

A Rákóczi-szabadságharc alatti francia—magyar politikai és diplomáciai kapcsolatoknak érdekes, napjainkig teljesen ismeretlen része a camisard-ok Magyarországra telepítésének terve.¹

A dolgok megértéséhez emlékeztetünk rá, hogy XIV. Lajos francia király 1685-ben visszavonta országában a protestánsok szabad vallásgyakorlatát biztosító Nantes-i Edictumot, s ezzel kíméletlen üldözés, térítés szakadt a francia protestánsokra. Különösen a dél-franciaországi Languedoc tartomány, a Cévennes hegység vidéke szenvedett sokat, ahol a lakosság többsége református vallású volt. A végsőkig elkeseredett languedoci parasztok 1702-ben fegyvert fogtak, s néhány hét alatt az egész tartomány lángba borult. A fölkelők élére a 21 éves péklegény, Jean Cavalier állt, aki egy személyben volt a csuklyás, kámzsás ingükről camisard-oknak nevezett fölkelők csudált prófétája, szervezője, majd veleszületett katonai és vezetői képességei révén, fegyveres vezére. Cavalier parasztaival két éven át tartotta magát a királyi csapatokkal szemben; a túlerő elől a hegyekbe húzódott, a kisebb csapatokat megrohanta, megfutamtította, vagy könyörtelenül felkoncolta. A virágzó tartomány eközben szinte pusztasággá változott.²

A Camisard-ok fölkelése súlyos csorbát ütött XIV. Lajos abszolút királyi hatalmán és tekintélyén, s ugyanakkor komoly veszélyt jelentett a francia államra nézve. A „Rajongók” megtörésére mind több katonát kellett elvonni a spanyol örökösödési háború hadszíntereiről, jóllehet ott minden emberre szükség lett volna. Amellett féltős volt, hogy a fölkelés magára vonja a Habsburgokkal szövetséges protestáns tengeri hatalmak, Hollandia és Anglia figyelmét, s ezek a Camisard-okkal együttműködve, a flotta támogatásával csapatokat dobhatnak partra Dél-Franciaországban.

Ezért a Napkirály, látva, hogy a fölkelést vérbefojtani nem tudja, 1704 áprilisában Villars marsall révén tárgyalásokat kezdett Cavalier-val, aki a harcok során szintén belátta, hogy hosszabb távon a Camisard-ok küzdelme reménytelen. 1704. május 15-én létre is jött köztük a megegyezés: a király a meghódolóknak amnesztiát ad, azoknak pedig, akik vallásukhoz ragaszkodnak, megengedi, hogy külföldre távozzanak. A kifáradt Camisard-ok egy része,

1 Itt közölt tanulmányom lényegi eredményeit népszerű összefoglalásban közreadtam az Élet és Tudomány 1965. évi 28. számában, 1299—1303. — Ld. még *Köpeczi Béla*: A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország (Bp. 1966) 56. — A Camisard-okkal foglalkozó francia irodalom semmit sem tud az áttelepítési tervről.

2 Ld. *André Ducasse*: La guerre des Camisard. La résistance huguenote sous Louis XIV. (Paris, 1946) — *Marcel Pin*: Jean Cavalier, (Nîmes, 1936). (Ez utóbbival kapcsolatosan: *Révész Imre*: A péklegény. Protestáns Szemle 1937. 217—222.)

Cavalier-val mintegy kétezer ember, 1704 májusában letette a fegyvert. A nagyobb rész azonban megtagadta a vezért és tovább harcolt.

Ez volt a helyzet, amikor Bonnac márki, XIV. Lajos svédországi követe javaslattal fordult uralkodójához. Bonnac, tudjuk, egyik kulcsfigurája volt a II. Rákóczi Ferenc és a Napkirály közötti diplomáciai kapcsolatoknak. Mivel a XII. Károly svéd király, I. Péter orosz cár és II. Ágost lengyel király közti, a történelemben Északi Háború néven ismert küzdelem következtében 1702 vége óta Kelet-Európában nem volt rajta kívül francia diplomata,³ az ő feladata volt a magyarországi szabadságharc ügyeinek a szemmel tartása is. Ennek a feladatának annál könnyebben eleget tehetett, mert a svéd királyt követve hadjáratában, éveken át maga is Lengyelországban tartózkodott. Bonnac már 1703 tavaszán felismerte, hogy a kurucok támadása nagy segítséget jelenthet a Habsburgokkal a spanyol örökségért élet-halál harcban álló francia államnak, s XIV. Lajos az ő ismételt javaslatára lépett kapcsolatba Rákóczival és biztosított a kurucoknak szerény, de rendszeres pénzbeli támogatást. A márki később sem szűnt meg a magyar eseményeket figyelemmel követni, s amikor Rákóczi mellett már külön francia megbízott volt (előbb Fierville le Hérissy ezredes, majd Des Alleurs altábornagy), akkor is állandó levelezésben állt a fejedelemmel s rendszeres jelentéseket küldött a magyarországi katonai helyzetéről.

1704. június 11-én Bonnac ezt írta a Dancka (Danzig, Gdansk) melletti Olivából (amely akkor svéd uralom alatt volt) Torcy márki államtitkárnak, a francia külügyek irányítójának: Örömmel értesült a francia fegyverek újabb győzelmeiről s méginkább arról, hogy azt a tüzet, amit benn az országban gyújtottak, immár sikerül eloltani. Úgy értesült — olvassuk tovább —, hogy a király azoknak, akik a Cévennes-i hegyekben fegyvert fogtak ellene, ha meghódnak, kész megengedni, hogy elhagyják az országot. Ez a hír egy javaslat megtételére készíti. „Mivel [ezek a lázadók] mindnyájan kálvinisták és igen harciasak, nem tudom, Méltóságos uram, nem volna-e megvalósítható, hogy ha Franciaországot elhagyják, Magyarországra menjenek; ott tárt karokkal fogadnák őket, ott teljes vallásszabadságot találnának és olyan embereket, akik velük azonos célokért ragadtak fegyvert. Cavalier úrnak és mindazoknak, akik vezetése alatt állnak, bátran ajánlatot lehet tenni Ragotzi herceg nevében... Abban a helyzetben, amiben Magyarország most van, fegyverrel könnyen utat lehet nyitni Horvátországon át. Nem kétlem, hogy Cavalier úrnak és híveiben él még annyi lelkesedés és vannak annyira franciák, hogy hazaszeretetük és az a vágyuk, hogy kardjukat, melyet eddig honfitársaikra vontak ki, ellenségük véérébe mártsák, arra készíti őket, hogy ezt a megoldást, mely biztosítja lelkiismereti szabadságukat, elfogadják.” Magyarországba legkönnyebben a Földközi-tengeren, a velencei öblön, majd partra szállva,

3 1702 novemberében II. Ágost lengyel király és szász választó fejedelem, azzal az ürüggyel, hogy ellenségeivel érintkezik, elfogatta és kitoloncoltatta országából Du Héron márki francia követet.

Horvátországon át juthatnának el — végződik a levél —, de ha ezt veszélyesnek találják, Lengyelországon át is vehetik útjukat.⁴

Torcy államtitkár azonnal jelentést tett Bonnac javaslatáról az uralkodónak, akinek tetszett a gondolat. Hiszen, ha megvalósul, gyöngíti országában a protestánsok számát,⁵ másrészt a kiűzött belső ellenség akaratlanul is őt segíti, amikor a Habsburgok ellen harcol. Javaslatát jónak tartja és elfogadja — írta a király július 4-én Bonnac márkinak —, sőt kész a felállítandó Camisardezred költségeit a háború tartamára magára vállalni. A követ lépjen azonnal érintkezésbe Rákóczival, közölje vele a tervet és azt, hogy a csapatok hajóval, az Adria-tengeren fognak érkezni.⁶

Ezzel egyidőben Chamillar gróf hadügyi államtitkár utasítást kapott, hogy kezdjen tárgyalást D'Aigaliers báróval (aki mint volt protestáns nemes a Camisard-okkal való egyezkedésben is fontos szerepet játszott) egy camisardezred felállítása ügyében. Az ezredtulajdonos, ezredesi rangban a báró, két helyettese, alezredesként, Cavalier és még meg nem hódolt társa, Rolland lennének.⁷

D'Aigaliers örömmel kapott a hírt, nevet és jövedelmet jelentő ajánlaton, mint gyakorlati ember azonban még meg is toldotta Bonnac javaslatát. Mivel föltehető, mondotta, hogy a Camisard-ok nem szívesen távoznának fele-

4 »J'apprends de tout costé, Monseigneur, le bon estat des affaires du Roy et des heureux succès que les bonnes dispositions pour la campagne où nous entrons promettent. J'ay vu en particulier avec une extrême consolation que le feu qui s'estoit allumé dans les entrailles du Royaume alloit enfin s'esteindre, ce qui est regardé de tout le monde comme une des plus grandes preuves de la protection visible de Dieu sur les desseins de Sa Majesté. On marque qu'Elle vouloit bien permettre à ceux qui avoient pris les armes dans les Sévennes de se retirer hors du Royaume. Comme ils sont tous Calvinistes et qu'ils sont aguérís, je ne say, Monseigneur, s'il ne seroit pas praticable de les porter, en sortant de France, de passer en Hongrie, où ils seroient reçus à bras ouverts, et où ils trouveroient une entière liberté de religion et des gens qui ont pris armes pour le mesme sujet qu'eux. On pourroit promettre hardiment au Sieur Cavalier et à ceux qu'il conduit, toutes sortes d'offres de la part du Prince Ragotzy, comme partie des Hongrois désirent ce passage, il seroit très facile, dans les dispositions où le pays est présentement, de se l'ouvrir par force dans la Croatie. Pour peu que le Sieur Cavalier et ses adhérens ayent la générosité et soient encore François, je ne doute pas que l'amour de la patrie et le désir de laver dans le sang de ses ennemis leurs espées qu'ils ont teinté dans celui de leurs compatriotes, ne les portast à accepter cet expédient qui assureroit la liberté de leur conscience. Si le chemin par le Golf de Venise leur paroissoit trop dangereux, et que Sa Majesté voulut leur accorder les vaisseaux nécessaires pour les transporter an cette rade, je me fais fort de leur faire traverser la Pologne sans aucun obstacle, et je ne demande pas mieus, sy ce n'est que le Roy veuille agréer que l'on me mette à leur teste et de leur servir de guide jusqu'en Hongrie.« (1704. június 11. *Archives du Ministère des Affaires Étrangères*, Paris [a következőkben: *AE*], Correspondance politique: Suède, t. 99., fol. 137—138.)

5 Ahogy a hadügyi államtitkár írta Villars-nak a megegyezés hírére: »Il faut profiter de cette conjuncture et faire pont d'or à ses ennemi.« *Ducasse* i. m. 163.

6 »Toutes les nouvelles de Vienne sont remplies des progrès que les Mécontents continuent de faire en Hongrie. J'ay vu ce que vous proposez par une de vos lettres dattée du 11e du juin au sujet du secours que je pourois leur donner en faisant passer présentement en Hongrie ceus des Sévennes, qui depuis quelque temps se sont remis à leur devoir. Cette pensée m'a paru bonne, et non seulement j'ay ordonné qu'on en fist l'ouverture à quelques uns, mais mon intention est encore de faire proposer à quelques gentilshommes de la province, fidèles à leur devoir envers moy, de lever un régiment dans les Sévennes que je ferois ensuite passer par le Golphe Adriatique, et que j'entretiendrois à mes dépens pendant qu'il seroit en Hongrie. Si cette proposition a quelque effet, je vous en informeray par le premier ordinaire et il sera nécessaire d'en donner avis au plutost possible au Pce Ragotsy.« (1703. július 4. Versailles: *AE* Correspondance politique: Suède, t. 99., fol. 140.)

7 *Louis N. Baragnon*, Le baron d'Aigaliers. Recherches et documents. Revue du Midi, 1891. — Jean-Jacob de Rossel, baron d'Aigaliers önéletrajza: *Mme la baronne de Charnisay*: Un gentilhomme au temps des Camisard, le baron d'Aigaliers. Mémoires et lettres publiés avec introduction et notes par... Publication du Musée du Désert en Cévennes. 1935.

ségük és családjuk nélkül, kéri, hogy a fegyveres férfakkal együtt családtagjaik is kivándorolhassanak, s új hazájukban majd külön települést alkothassanak. Így lehetővé válnék, hogy elnyerjék mindnyájan a vallásszabadságot és a királyt szolgálják anélkül, hogy az uralkodónak országán belül engedményt kellene tennie.

A király elfogadta D'Aigaliers javaslatát, mire a báró félhivatalos megbízatást kapott a toborzás megkezdésére. Cavalier, akivel az államtitkár személyesen is tárgyalt, néhány száz emberével azonnal jelentkezett az ezredbe, s a kormány azt remélte, hogy példáját követik a még fegyverben állók is.⁸

Közben Bonnac az uralkodói választ meg sem várva, a magyarok előtt is fölvetette javaslatát. Június 19-én ugyanis fölkeresték őt Rákóczinak Berlinből, a porosz királytól visszaútban levő követei, Ráday Pál és Okolicsányi Mihály. Ráday — ekkor a fejedelem személyi titkára és egyik legbizalmasabb munkatársa — nagy lelkesedéssel fogadta Bonnac ötletét. A fejedelem bizonyára két kézzel kap majd ezen a lehetőségen, mondotta, hiszen összeszokott, harcedzett csapatokat nyerne. Egészen bizonyos, hogy mindenben a kedvükben fog járni, s a lelkiismereti szabadság mellett földet is biztosít majd nekik, hogy a háború után megtelepedjenek.⁹

Lajos király július 10-én kapta meg Bonnac fenti jelentését, s még aznap válaszolt rá: A toborzás megindult — írta — s az, akire az ügy megszervezését bízta, nemcsak az ezred felállításáról biztosította őt, hanem arról is, hogy férfiak és nők, a katonákon kívül is nagy számban jelentkeznek majd az útra. A Rákóczi követei által adott ígéretek biztatók, de várja a fejedelem nyilatkozatát,

8 A D'Aigaliers és Chamillard közti tárgyalások iratait idézi: *Histoire des troubles des Cévennes ou de la guerre des Camisards sous le règne de Louis le Grand*, t. II. Villefranche 1760. 11 s köv., továbbá *Mme de Charnisay* i. m. 273. s köv. Egyébként D'Aigalier nem tudta, hogy a camisard-ezred Magyarországra menne, — ez a magyarázata, hogy a vele és a camisard-okkal foglalkozó munkák sem tudnak róla. Emlékirataiban így írta le a Chamillart-ral való megbeszélést: »Il [Chamillart] me dit qu'il falloit trouver un expédient pour faire sortir du Royaume ceux qui ne vouloient pas se soumettre aux ordres de Sa Majesté sur la religion. — Je trouvois cella difficile. Il me dit qu'on les enverroit chez un prince alié du Roy, chez qui ils seroient bien reçus et où ils mangeroient le revenu du bien qu'ils laisseroient en France. Il m'ordonna de travailler à un projet pour obliger les Camisard à prendre ce parti.« (*Mme de Charnisay* i. m. 161—162.) Nem tudtak ennél többet a camisard-ok vezetői, Cavalier és Rolland sem. Cavalier emlékiratai szerint XIV. Lajos először Portugáliába, majd Spanyolországba akarta irányítani őket. (*Colonel Jean Cavalier Mémoires sur la guerre des Cévennes*. Édité par Frank Puaux. Paris, 1918. 236—237. és 244.) A kisebb résztvevők (Abraham Mazel, Élie Marion, Jean Gaubert, Jacques Bonbonnoux) még ennyit sem tudtak (*Philippe Joutard: Journaux Camisard. 1700—1715*. Paris 1965.) — A hadügyi államtitkárság egyébként részletesen kidolgozta a camisard-ezred felállításának körülményeit. Eszerint az ezred hat zászlóaljából állana, három-három élén a két alezredessel. Az emberek rendes gyalogsági felszerelést kapnak; lovat nem vihetnek magukkal, de eladhatják, s árát megtarthatják. A behajózásra Toulonban kerül sor. (Chamillart 1704. július 5-i értesítése Villars marsallnak: *Mme de Charnisay* i. m. 274—275.)

9 »Les députés du Prince Ragotzi partirent hier pour retrouver auprès de leur maistre, après avoir esté reçus assez favorablement à Berlin. [...] Ces députés m'ont assuré que sy on pouvoit déterminer les camisard, à qui Votre Majesté permettra de sortir du Royaume, à passer en Hongrie, le Prince Ragotzi leur accorderoit non seulement une entière liberté de conscience, mais leur feroit distribuer des terres à cultiver autant qu'ils en pouvoient souhaiter et leur feroit en général toute sorte d'avantages.« (1704 június 21, Oliva: *AE Correspondance politique: Suède*, t. 99., fol. 145.)

hogy mit ad az áttelepülőknek, s hogy mikor indulhatnak az első csoportok.¹⁰ Torcy államtitkár ugyanaznap a Rákóczi mellett tartózkodó francia megbízott, Fierville le Hérissy ezredesnek írt. Levelében már egész pontos adatokat találunk: mintegy hatezer ember áttelepülésére számítanak, a szállító hajók Toulonból vagy Marseilles-ből indulnának és Durazzóban kötnének ki.¹¹

Ráday, Olivából hazafelé tartva, néhány hetet ugyan még Varsóban töltött, s így csak augusztus közepén érkezett haza, de már előzetesen — föltehetően még Danckából — írásban tájékoztatta Bonnac javaslatáról, majd pedig XIV. Lajos jóváhagyásáról a fejedelmet. Az sincs kizárva, hogy Bonnac márki is írt ezügyben Fierville le Hérissynek, már a július 10-i utasítás előtt.¹² Július 25-én Fierville arról tudósította Bonnacot, hogy Rákóczinak „nagyon tetszik a camisard-ok ügyében tett javaslat.” Nincs ugyan módjában — olvasuk a levélben —, hogy Magyarországon adjon nekik menedéket, de Erdélyben ezt megteheti, persze csak a rendek hozzájárulásával. „A fejedelem zavarban van, mert nem akarja a Római Curiát megbotránkoztatni és arra kéri önt — fejezi be levelét Fierville —, hogy találjon ki valami jó magyaráza-

10 »Vous avez vu par ma dernière lettre dattée le 4e de ce mois, que j'avois approuvé la pensée que vous avez de faire passer en Hongrie ceux des révoltés des Sévennes, qui avoient demandé le pardon de leur rébellion. Je vous marquois aussy que je ferois proposer à quelques nouveaux convertis, fidèles à leur devoir envers moy, de lever un régiment dans les Sévennes, que je ferois passer ensuite en Hongrie par le Golphe Adriatique. Celui d'entre eux, à qui la proposition a été faite, offre non seulement d'y conduire un régiment, mais il assure mesme qu'il y en mènera un grand nombre, tant d'hommes que femmes. Comme je vois par votre lettre que les députés de Pce Ragotsy vous ont assuré qu'ils donneroient des terres à ceux des Sévennes que je laisserois sortir de mon Royaume pour passer en Hongrie, mon intention est que vous l'avertissiez au plutót du nombre de ceux que j'y enverray incessamment afin qu'il fasse les dispositions nécessaires pour les y recevoir et pour faire donner des terres à cultiver à ceux qui ne seront pas en estat de porter les armes.« (1704. július 10, Marly: u. o. fol. 150—151.)

11 »Les députés qu'il [Rákóczi] avoit envoyé à Monseigneur l'Électeur de Brandebourg on dit à Monsieur de Bonnac à leur retour que M. le Prince Ragotsy seroit bien aise que Sa Majesté fist passer en Hongrie ceux des révoltés des Sévennes qui demanderoient à sortir du Royaume, qu'il leur donneroit des terres à cultiver et qu'en général il leur feroit toutes sortes d'avantages. La proposition en a esté faite à un gentilhomme nouveau converty, fidèle à son devoir à l'égard du Roy. Il s'offer de mener jusqu'à six milles personnes tant hommes que femmes, et comme il a beaucoup de crédit parmi eux, il n'y a pas lieu de douter qu'il n'exécute ce qu'il promet. Sa Majesté veut que vous en avertissiez Monseigneur le Prince Ragotsy, afin qu'il donne à bonne heure les ordres nécessaires, non seulement pour la réception de cette colonie et pour la distribution des terres qu'il voudra luy donner, mais encore pour la sûreté du voyage. L'intention du Roy est de faire embarquer à Toulon ou à Marseille ceux qui prendront la résolution de passer ainsy en Hongrie, de leur faire traverser le Golphe Adriatique pour aller de Durazzo jusqu'aux lieux qui leur seront destinés pour habiter. — Parmi ce nombre de personnes le Roy compte qu'il y aura un régiment de ces mesmes gens que Sa Mté entretiendra pendant la durée de la guerre d'Hongrie. — Je vous pris de me faire savoir le plutost qu'il sera possible [de savoir] les mesures que Monseigneur le Prince Ragotsy croira devoir prendre sur ce sujet. Vous communiquerez aussi ce que je vous écris à Monsieur Des Alleurs s'il est arrivé, afin qu'il agisse conformément aux intentions de Sa Majesté.« (1704. július 10, Marly: *AE* Correspondance politique: Hongrie, t. 9., fol. 256—257.)

12 Bonnac jelentése XIV. Lajosnak, Dancka, 1704. július 23.: »L'ordre que Votre Majesté me donne au sujet de ceux des Sévennes et du régiment qu'Elle en veut former viendra fort à propos aussy pour soutenir le Prince Ragotzi. Je luy ay fait savoir sans retardement ce que Votre Majesté me marque là-dessus. Les députés de Prince Ragotzi, dont le principal [Ráday] est resté encore à Varsovie, m'ont écrit deux ou trois fois sur ce sujet, et m'ont assuré que non seulement ceux de ces gens-là qui viendroient en Hongrie jouiroient d'une entière liberté, mais aussy qu'on distribueroit à ceux qui voudroient s'y établir des terres pour les habités. Ce que ces députés, qui sont calvinistes, m'ont dit et m'ont écrit, me sera, à ce que j'espère, bientost confirmé par le Prince Ragotzi luy-mesme.« (*AE* Correspondance politique: Suède, t. 99., fol. 200—201.) — Egyébként Bonnac rosszul tudta: Ráday valóban kálvinista volt, társa, Okolicsányi azonban lutheránus.

tot.”¹³ Két hét múlva Fierville újra írt: Rákóczi megtalálta a megoldást. Saját birtokain fogja letelepíteni a camisard-okat, „a katolikusok ugyan morogni fognak, de majd lecsendesíti őket azzal, hogy a későbbiekben kötelezi a letelepedetteket vallásuk megváltoztatására; ez a Római Curia számára is jó kimagyarázkodás lesz.” Az Adriai-tengeren át való utazást különben a fejedelem nem látja elég biztonságosnak, a legjobb volna, ha Konstantinápolyon át érkezhetnének.¹⁴

Ráday Pál hazaérkezése után, 1704. augusztus 22-én Gyöngyösön kelt a fejedelem ünnepélyes formában kiállított kiváltságlevele, melyben a Magyarországra települő camisárd-oknak földet, kiváltságokat és vallásszabadságot biztosít. A francia nyelvű pátens szövege magyar fordításban így hangzik:

„Mi II. Ferenc, isten kegyelméből Erdély választott fejedelme, a magyarországi Részek ura, a székelyek grófja, Munkács és Makovica hercege. Komolyan megfontolva mindazt, ami hozzájárulhat édes hazánk, Magyarország szabadságának, kiváltságainak és jogainak megerősítéséhez, nem különben ennek az egykor virágzó királyságnak — amelyet a rákényszerített állandó és hosszú háborúk több részében szinte pusztasággá változtattak, lakóit pedig tönkretették — teljes helyreállításához, helyén valónak ítéltük, hogy öfelségéhez, a Legkeresztényebb Királyhoz forduljunk kérésünkkel: engedje meg, hogy királysága néhány alattvalója az említett Magyarországra költözzék, katonák, mesteremberek, iparosok és rangosabb emberek, vallásra és származásra való tekintet nélkül. Mi pedig fejedelemségeinkben és örökös családi birtokainkon biztos menedékhelyet, lelkiismereti szabadságot és mindenfajta kiváltságot és előjogot biztosítunk számukra, amit csak mesterségük, iparuk, foglalkozásuk megkíván. Ennek bizonyosságául kibocsátjuk ezt a saját kezünkkel aláírt és nagyobbik pecsétünkkel megerősített pátensünket. Kelt Gyöngyösön, 1704. augusztus 22-én, Ferenc Erdély választott fejedelme sk. Pápai János titkár sk.”¹⁵

13 »Monseigneur le Prince gouste for la proposition que vous faites au sujet des camisards. Il n'est pas en son pouvoir de leur assurer une retraite en Hongrie, mais il le peut faire en Transilvanie, cependant avec le consentement des Estats. Je ne manqueray pas de le presser sur l'exécution aussy bien que pour les billets dont on tirera un grand avantage pour les camisards. Il est embarrassé de le faire sans choquer la Cour de Rome, et vous prie de luy donner quelque expediant.« (1704. július 25, Szeged: U. o. Hongrie, t. 9., fol. 310.)

14 »Monseigneur le Prince [Rákóczi] établira les Camisard sur ses terres propres, ce qui fera du bruit parmi les catholique, mais il les apaisera en leur persuadant que dans la suite il les obligera à changer de religion, ce qui sera bon de persuader à la Cour de Rome. A l'égard de ceux qui viennent par le Golf, on est fort empesché pour la sûreté de leur passage. S'il estoit possible qu'ils vissent par Constantinople, ce seroit le meilleur.« (1704. augusztus 18, Szolnok: U. o. Hongrie, t. 9., fol. 327.)

15 A pátenset nyilván Rákóczi francia titkára fordította le, föltehetően egy Ráday által írt latin fogalmazványból. Aláírásai sajátkezűek, s az irat alján Rákóczi papírfelzetes erdélyi fejedelmi nagy pecsétje látható. Francia szövege az alábbi: »Nous François Second, par la grace de Dieu élu Prince de Transilvanie, Seigneur d'une partie de la Hongrie, Comte de [!] Sicules, Duc de Montkats et Makvitz. Ayant mûrement songé non seulement à tout ce qui pourroit contribuer à la liberté, immun[ite]z et privilèges de Notre Chère Patrie, le Royaume de Hongrie, mais aussi au rétablissement entier de ce Royaume autrefois sy florissant, que les guerres continuelles qu'il a eu obligé de soutenir depuis longtemps ont rendu presque désert et épuisé d'habitans dans plusieurs de ses parties, Nous avons jugé apropos de supplier Sa Majesté le Roy très Chrestien de permettre à quelqu'uns des sujets de ses Royaumes et États de venir s'établir dans le dit Royaume de Hongrie, tant militaires, artisans, manufacturiers et gens de quelques calités, conditions et religions que ce puisse être, en leur promettant dans nos Principautés et terres héréditaires, un asille assuré, liberté de consience et toutes sortes d'immunités, privilèges et prérogatives que leurs artes, mettiers et professions exigent. En foy de quoy nous avons signé la présente patente de Notre main et scellé de Notre grand sceau. A Genghes, ce 22 août 1704. — François [lu] [Prince] d[e] [Transilvanie] mp. — Joannes Pápai secretarius mp.« (U. o. Hongrie, t. 9., fol. 393.)

Bonnac márki szeptember 17-én továbbította Danckából a páténst,¹⁶ s az a hónap végén érkezhett Versailles-ba, a királyi udvarba. Eddigre azonban a helyzet gyökeresen megváltozott.

D'Aigaliers báró július közepén kezdte meg a toborzást Languedoc tartományban, a fegyverben álló camisard-okat azonban nem sikerült megnyernie. Ezek egy emberként kijelentették: sem hitükről, sem hazájukról nem hajlandók lemondani; nem mennek idegenbe, itthon maradnak és nem hagyják abba a harcot, amíg vallásszabadságukat vissza nem szerzik.¹⁷ Augusztus 14-én a királyi csapatok rajtaütöttek a camisard-ok táborán, s irtózatos vérfürdőt rendeztek, magát a vezért, Rolland-t is megölték. Augusztus 20-án több ezer camisard letette a fegyvert. Ezzel a szervezett fölkelés összeomlott, bár egyes kisebb csoportok még évekig ellenálltak a hegyekben.

A győzelem hírére a francia udvar elvetette a megegyezés tervét, s elhatározta, hogy a kérdést egyoldalú erőszakkal intézi el. A levért és meghódolt camisard-ok immár csak kettő közt választhattak: az áttérés vagy a halál közt. D'Aigaliers báró szeptember elején Genf-be szökött,¹⁸ 97 katonájával Cavalier is elérte a svájci határt,¹⁹ a többiek azonban áttérésre kényszerültek.

Ebben a helyzetben Rákóczi pátensére többé nem volt szükség: lerakták a külügyminisztériumi levéltár iratai közé, ahol ma is őrzik.

A camisard-okról több szó nem esett a diplomáciai levelezésben. Rákóczi ugyan a megváltozott helyzetről akkor még nem értesülve, 1705 elején nagy hadjáratban próbálta meg a tengerhez vezető utat megnyitni, támadása azonban már a Drávánál elakadt.

A camisard-ok Magyarországra telepítése így csak terv maradt, de mint ilyen is érdekes epizódja a kuruc szabadságharc alatti magyar—francia kapcsolatoknak.

16 U. o. Suède, t. 99., fol. 278.

17 Villars már 1704. július 14-én, Nimes-ből írt levelére kételyeit fejezte ki Chamillart-nak az akció sikerét illetően: »Monsieur d'Aigaliers ne trouva pas tant de gens qui veuillent sortir qu'il se l' imagine. Nous voyons que ces gens-là aiment leur pays et tout ce qui se soumet en rapportant ses armes n'a d'autre envie que de demeurer dans son village.« (*Mme de Charnisay* i. m. 285—286.)

18 D'Aigalier 1705-ben Lengyelországba igyekezett, Ulm-nál azonban a császáriak elfogták, s Bécsben — mint kém-gyanúsát — két évi börtönre ítélték. 1707-ben visszatért Genf-be, s innen folyamodott, immár katolikusként, a franciaországi letelepedésért. Egy ideig várt az engedélyre, majd elindult, de Bourgogne-ban elfogták és ítélet nélkül Guise várába zárták. 1708. májusában szökni próbált, de menekülés közben agyonlőtték. (*Mme de Charnisay* i. m. 44. s. köv.)

19 Cavaliers később angol szolgálatba állt s egész a generálisságig vitte. (*Pin* i. m. 402. s. köv.)

Kálmán Benda

LE PROJET DE COLONISER DES CAMISARDS EN HONGRIE (1704)

En se fondant sur les documents des Archives du Ministère des Affaires Étrangères l'auteur se propose de rendre au jour un détail jusqu'ici inconnu des relations franco-hongroises: le projet de coloniser des camisards en Hongrie. En été 1704 le marquis de Bonnac, ambassadeur de la France en Suède, proposa à Louis XIV de permettre l'exode des camisards en Hongrie ce qui aurait des suites doublement avantageuses: D'une part, la France se débarrasserait d'un ennemi intérieur menant une lutte armée contre son roi pour l'exercice libre de la religion protestante, d'autre part, ces mêmes émigrés, une fois en Hongrie, y pourrait joindre la guerre d'indépendance contre la Maison d'Autriche et porter ainsi une aide indirecte à la France. Louis XIV approuva le projet et ordonna à Bonnac d'entrer en relations avec le Prince Rákóczi, chef de l'insurrection hongroise contre les Habsbourg. En même temps, le baron d'Aigaliers, lui-même un protestant, reçut l'ordre d'entamer des négociations avec les camisards sur la formation de deux régiments, alors que Chamillart, secrétaire d'État à la Guerre, fut instruit de préparer leur transport à travers l'Adriatique. Le projet fut bien reçu par le Prince Rákóczi qui établit le 12 août 1704 une lettre patente promettant aux immigrants et aux membres de leurs familles des fonds de terre et la liberté totale des cultes. Encore au mois de juillet le baron d'Aigaliers commença le recrutement des camisards qui, cependant, ne se présentèrent que très peu nombreux; la majorité déclara de ne pas vouloir renoncer à sa religion et à sa patrie. Or, les troupes royales surprirent le 17 août le camp des camisards et remportèrent une victoire décisive; le chef des insurgés fut aussi parmi les tués. La plupart des camisards se soumirent et se convertirent au catholicisme. Le projet de la colonisation hongroise disparut de l'ordre du jour et la lettre patente du Prince Rákóczi fut déposée aux Archives du Ministère des Affaires Étrangères.